

Тарас КОБЕТЯК, асп.
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, Україна

НЕВИРІШЕНІ ПИТАННЯ НА ШЛЯХУ ДО СТАНОВЛЕННЯ ЄДИНОЇ ПОМІСНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

Незважаючи на те, що 6 січня 2019 р. стало визначною подією в релігійній історії України, адже було відновлено історичну справедливість і повернено автокефалію Київській митрополії, процес формування Єдиної Помісної Православної Церкви (ЄППЦ) залишається незавершеним. Така церква могла б стати важливим чинником зміцнення національної єдності та духовною опорою суспільства, що набуває особливого значення в умовах тривалої російської агресії. Однак існує низка проблем, які перешкоджають подальшому об'єднанню православних деномінацій в Україні.

Це чітко простежується у сучасному конфесійному розподілі вірян України. Згідно з даними Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, станом на 1 січня 2025 року Православна Церква України (ПЦУ) має у розпорядженні 6370 культових споруд та 8511 представництв. Натомість Українська Православна Церква (УПЦ (МП)) – 9309 культових споруд та 10118 релігійних громад. Також продовжують функціонувати Українська Православна Церква Київського Патріархату на чолі з почесним патріархом Філаретом і низка інших православних юрисдикцій, зокрема Древлеправославна Церква України, Руська Старообрядницька Церква (Звіт про мережу релігійних організацій..., 2025; Звіт про забезпеченість церков і релігійних організацій..., 2025) тощо.

Хоча помітною є тенденція до зростання впливу ПЦУ, але такі процеси відбуваються досить повільно. Навіть після помітного сплеску активності на тлі початку повномасштабного вторгнення темпи переходів в ПЦУ з кожним роком знижуються. Отже, процес формування ЄППЦ в Україні залишається далеким від завершення. Ба більше, попри те, що номінальним об'єднавчим центром виступає ПЦУ, фактично спостерігається паритет між ПЦУ та УПЦ (МП). Така ситуація зумовлена низкою глибших проблем, які ускладнюють подальшу консолідацію православ'я в Україні. Це:

1. Політизація процесу та відсутність чіткої ролі держави. Основним каталізатором активізації процесів об'єднання стала не стільки ініціатива з боку церковного середовища, скільки політична воля тогочасного

керівництва держави. Попри конституційний принцип відокремлення церкви від держави, остання виступає активним учасником релігійно-організаційних трансформацій і в наші дні. Спостерігається вибіркова підтримка з боку окремих місцевих органів влади щодо переходів громад із УПЦ (МП) до ПЦУ. Водночас зафіксовано й протилежні випадки, коли влада на місцях гальмує або блокує аналогічні ініціативи, що свідчить про відсутність єдиного підходу та прозорих правових процедур.

Особливої уваги заслуговує нещодавній Закон України "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій", який частина експертів розглядає як фактичну заборону діяльності УПЦ (МП). Утім, поки незрозуміло, як працюватиме Закон України №3894-IX і чи буде працювати взагалі (Мельничук, 2024, с. 164). Якщо його застосування відбуватиметься без належного правового підґрунтя та широкого суспільного консенсусу, то це стане потенційним чинником розділення української спільноти. У цьому контексті особливо важливо уникати популізму та надмірного адміністративного тиску.

Водночас пасивна позиція держави також може мати негативні наслідки, зокрема в умовах активної пропаганди та загроз національній безпеці. Варто пам'ятати, що церква є впливовим соціальним інститутом, якому довіряє значна частина громадян. Роль держави в релігійному полі не повинна зводитися до відстороненості або нав'язування рішень. Доцільно оптимізувати поточне законодавство, прописавши межі присутності церкви в суспільстві, можливості включення різних релігійних спільнот у розбудову української держави (Марчишак, 2025, с. 17).

2. Відсутність чіткої врегульованої статутної документації релігійних громад. У багатьох випадках церковна громада фактично ототожнюється з громадою населеного пункту, що ускладнює визначення реальних членів релігійної спільноти. У статутах часто бракує чіткого переліку осіб, які належать до громади та мають право брати участь у прийнятті рішень. Унаслідок цього виникають ситуації, коли активне ядро вірян блокує

© Кобетяк Тарас, 2026

ініціативи, що відповідають позиції більшості, або ж навпаки – рішення ухвалюють люди, які не мають безпосереднього стосунку до релігійної громади. Це породжує додаткові джерела напруження, суперечок і затягує процеси переходів та об'єднання.

3. Низький рівень активної залученості вірян до церковного життя. Хоча Україна залишається однією з найбільш релігійних країн Європи, а близько 70 % населення ідентифікують себе як православні (Звіт про забезпеченість церков і релігійних організацій..., 2025), релігійність значної частини населення має позацерковний, дифузний та обрядовий характер. Багато вірян не розрізняють відмінностей між різними православними юрисдикціями. Це підтверджує висока частка респондентів, які декларують себе православними, але не конкретизують конфесійну приналежність – 22 % у 2020 р. та 7 % у 2024 р. Така ситуація формує середовище релігійної невизначеності, уповільнює трансформаційні процеси та підтримує конфесійну роздробленість (Київський міжнародний інститут соціології, 2024).

4. Майнове питання. Релігійні інституції варто розглядати не лише крізь призму метафізичних чи трансцендентних вимірів, але й як соціальні організації, що володіють значними матеріальними ресурсами. Здавалося б, в умовах зовнішньої загрози релігія мала б консолідувати, але сьогодні боротьба за церковне майно і прихожан лише роз'єднує (Крутий, 2018, с. 217). Різні православні юрисдикції нерідко претендують на одні й ті самі споруди, земельні ділянки та господарські об'єкти, що призводить до конфліктів і судових спорів. Водночас неврегульованим залишається статус духовенства після переходу громади: постає питання їхнього майбутнього місця в ієрархії, можливостей служіння та користування майном, яке раніше надавалося в їх розпорядження громадою.

Таким чином, процес становлення ЄППЦ в Україні перебуває лише на початковому етапі та наштовхується на низку чинників, що його вповільнюють. Для досягнення реального консенсусу між представниками різних православних деномінацій держава має відігравати активну, але не директивну роль, натомість створюючи правові, суспільні та інституційні умови для об'єднання. Важливим завданням на цьому етапі є пошук балансу між гарантуванням релігійної свободи та захистом національної безпеки. Успішне розв'язання цього завдання створить умови, за яких помісна церква зможе не лише виконувати свою духовну місію, а й стати вагомим чинником суспільної єдності та символом національної консолідації.

Список використаних джерел

- Звіт про забезпеченість церков і релігійних організацій України культовими будівлями та приміщеннями, пристосованими під молитовні станом на 1 січня 2025 року. (2025). Обласні, Київська міська державні (військові) адміністрації. <https://surl.li/mzmptd>
- Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2025 року (за даними обласних державних (військових) адміністрацій). (2025). Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. <https://surl.li/mqedhz>
- Київський міжнародний інститут соціології. (2024, 15 жовтня). Релігійна самоідентифікація українців, ставлення до створення єдиної Православної Церкви та до Закону про заборону окремих релігійних організацій [Press release]. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=1>
- Крутий, В. (2018). Трансформація політичної системи суспільства в умовах гібридної війни [Неопубл. дис. канд. політ. наук]. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.
- Марчишак, А. (2025). Свобода совісті, релігії та церкви як інструмент гармонізації державно-церковних відносин в умовах війни. *Буковинський богословський вісник: всеукраїнський часопис*, 4, 9–19. <https://doi.org/10.37406/3041-1378/2025-4-1>
- Мельничук, І. (2024). Закон України "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій" (2024): Політико-правові підстави прийняття і ймовірні наслідки для православних церков в Україні. *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис*, 31, 162–169. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.25>